

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Hasan EKİCİ

Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi
hasanekici@aksaray.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2004-1371>

Fodlacı-zâde Ahmed Râsim'in *Şerh-i Sûbha-i Sıbyân* Adlı Eseri

The Work of Fodlacı-zâde Ahmed Râsim Titled Sûbha-i Sıbyân

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 03.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 11.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Atıf/Citation

Ekici, H. (2022). Fodlacı-zâde Ahmed Râsim'in Şerh-i Sûbha-i Sıbyân Adlı Eseri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1282-1302. <https://doi.org/DOI:10.34083/akaded.1199196>

Ekici, H. (2022). The Work of Fodlacı-zâde Ahmed Râsim Titled Sûbha-i Sıbyân. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1282-1302. <https://doi.org/DOI:10.34083/akaded.1199196>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

Klasik Türk edebiyatı türlerinden biri olan manzum sözlükler, bir dilin temel ögesi olan kelimeleri öğretmeyi amaçlayan eserlerdir. İlk örneklerine XI. yüzyılda rastlanılan manzum sözlükler, Osmanlı eğitim sisteminde mübtedî adı verilen okula yeni başlayan çocuklara Arapça ve Farsça kelimeleri öğretmek amacıyla ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu eserlerde şiirin ritmik unsurlarından hareketle ezber yoluyla kelime öğretimi yanında aruz bilgisi ve edebî sanatlarla ilgili hususların kavratılması da hedeflenmiştir. İlk dönemlerde Türkçe-Farsça, Türkçe-Arapça ve Türkçe-Arapça-Farsça şeklinde yazılan manzum sözlük geleneğinin sonraki dönemlerde Türkçe ile farklı dillerin öğretimiyle devam ettiği görülmektedir. Zamanla manzum sözlüklerde geçen kelimelerin doğru okunuşunu ve farklı anlamlarını vermek amacıyla şerhler yazılmıştır. Ayrıca bu şerhlerde sözcük dağarcığını geliştirmek amacıyla dilbilgisi ile ilgili hususlara, kelimelerin etimolojisine ve edebî, tarihî, sosyal, dinî konularla ilgili doyurucu bilgilere yer verilmiştir. Bu çalışmada Türkçe-Arapça manzum sözlük geleneğinin önemli eserlerinden olan *Sûbha-i Sıbyân*'ın şerhi tanıtılmıştır. Eserdeki kelimelerin bir kısmı Kur'ân-ı Kerim'de geçen isim ve sıfat ile bazı fiil çekimlerinden oluşmaktadır. *Şerh-i Sûbha-i Sıbyân*'da Ahmed Râsim, klasik şerh metoduna göre önce zemin metni vermiş, harflerin hareke kaydını verdikten sonra metinle ilgili dilbilgisi kurallarını sıralamıştır. Şârih, eserde bazı kavramlarla ilgili ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. Bu çalışmada öncelikle mezkûr eserin müellifi hakkında bilgi verilmiş, *Şerh-i Sûbha-i Sıbyân*'ın şekil ve muhtevası hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, manzum sözlükler, şerh

Abstract

Verse dictionaries, the classical Turkish literature genres, aim to teach the word that is the essential component of a language. The first samples of the verse dictionaries found in the XI century, taught as textbooks to teach Arabic and Persian words to the children who had just started a school called mübtedî in the Ottoman education system. These books aimed to teach topics related to aruz knowledge and literary arts as well as teaching vocabulary via memorization based on the rhythmic elements of poetry. The tradition of verse dictionaries written in Turkish-Persian, Turkish-Arabic, and Turkish-Arabic-Persian in the early periods continued by teaching Turkish and different languages in the following periods. The annotations were written to give proper reading and words's meanings in the verse dictionaries with time. Also in these comments to improve the vocabulary, etymology of words, grammatical issues and good information about literary, historical, social and religious issues are included. In that study, commentary of Sûbha-i Sıbyân, is significant in the tradition of the Turkish-Arabic verse dictionary, is introduced. Some words in the work consist of nouns, adjectives, and some verb conjugations in the Qur'an. Ahmed Râsim firstly

gave the base text according to classical commentary method, and listed the grammar rules related to the text after giving the movement record of the letters in *Şerh-i Sübha-i Sıbyân*. Commentator gave detailed explanations about some concepts in his work. In that work information about the author forenamed is given, and information about the form and content of *Şerh-i Sübha-i Sıbyân* is evaluated.

Keywords: Classical Turkish literature, verse dictionaries, commentary

Giriş

Canlı bir varlık olan dili öğrenmenin yollarından biri de kelimelerdir. Metinleri doğru okumak ve anlamlandırmak için kelime bilgisine ihtiyaç vardır. Klasik Osmanlı eğitim sisteminde sıbyân ya da mübtedî olarak adlandırılan öğrencilere Arapça ve Farsça öğretmek amacıyla manzum sözlükler yazılmıştır. Bu sözlükler, eğitim çağına gelmiş talebenin ilk karşılaştığı ders kitaplarından (Gültekin, 2022, s. 88). Öğrenme stratejisini öğrencilerin belli miktarda kelime ezberlemesi üzerine inşa eden nâzımlar, şiirin ritmik unsurlarından hareketle dil öğrenmeyi kolaylaştırmayı amaçlayan eserlerdir. Bu eserlerde gramer, edebiyat ve aruz bilgilerinin yanında sosyal hayat ve kültürel unsurlara ait kavramlara yer verilmiştir. Manzum sözlüklerde şiire ve şairliğe meyilli öğrencilerin yeteneklerinin geliştirilmesi de amaçlanmıştır (Öz, 1999, s. 5). Ayrıca manzum sözlüklerde Türkçenin değişim ve gelişim sürecini gösteren günümüzde kullanılmayan eskicil yapılarla yer verilmesi önem arz etmektedir.

Manzum sözlükler, ilk dönemlerde Türkçe-Farsça, Türkçe-Arapça ya da Türkçe-Arapça-Farsça şeklinde yazılmıştır. Sonraki süreçlerde Türkçe ile birlikte Almanca, Arnavutça, Boşnakça, Bulgarca, Ermenice, Fransızca, Rumca, gibi farklı dillerde manzum sözlükler yazılmıştır (Ekici, 2021, s.14). Son dönemlerde iki dilli ve çok dilli manzum sözlüklerle ilgili yapılan akademik çalışmalarda artış olduğu gözlenmektedir.¹ İlk dönemlerde yazılan iki dilli manzum sözlüklerde Kur'ân'da geçen bazı kelimelerin kavratılması ya da Türkçe-Farsça yazılan manzum sözlüklerde *Mesnevî*'de geçen bazı kelimelerin öğretilmesi hedeflenmiştir. Osmanlılarda sıbyân mekteplerinde ve medreselerde tefsir ve hadis ilimlerinin öğrenilmesine yardımcı olan âlet dersleri arasında okutulan manzum sözlükler, kelimelerin okunuşlarının ve anlamlarının bir yerde verilmesi bakımından yeterli olmamıştır. Bu nedenle manzum sözlüklerde geçen

¹ İlgili çalışmalar için bk. Averbek, G. D. (2018). Dillerinden biri Türkçe olan manzum sözlükler üzerine yapılan çalışmalar bibliyografyası". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, 85-114; Kılıç, A. (2022). *Manzum sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân şerhi Hediyyetü'l-İhvân (İnceleme-Metin)*. İhlamur Akademi Yayınları.

kavramların daha iyi anlaşılması amacıyla şerhler yazılmıştır.² Bu şerhlerde, sözlüklerde nazmedilen kelimelerin hareke kayıtları verilmiş, gramer yapılarına dair açıklamalarda bulunulmuştur. Ayrıca manzum sözlük şerhlerinde edebî sanatlar, aruz bahirleri ve kalıplarıyla ilgili doyurucu bilgiler verilmiştir (Öz, 2010, s. 54). Manzum sözlüklere yazılan şerhlerden biri de Türkçe-Arapça kaleme alınan *Sühba-i Sıbyân* şerhidir.

XIX. yüzyılda sıbyân mekteplerinde ders kitabı olarak okutulan *Sühba-i Sıbyân* adlı manzum sözlüğün müellifi ve telif tarihi hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Matbu nüshalarda müellifin adı Mehmed b. Ahmed er-Rûmî, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed er-Rûmî ve er-Rûmî Bosnavî Ebu'l-Fazl Muhammed Ahmed olarak geçmektedir. Eserin sebab-i telif kısmındaki tarih bildiren bir beyitten hareketle 1063/1652-53 yıllarında yazıldığı söylenebilir (Kılıç, 2022, s. 30-31). Kılıç (2022) Türkçe-Arapça manzum sözlükler grubunda yer alan bu eserde beyit sayısının 460 civarında olduğunu ve yazma eser kütüphanelerinde 60'tan fazla nüshası bulunan eserin 1801 yılından 1900'lü yılların başına kadar İstanbul ve Kahire'de 32 kez basıldığını ifade etmiştir. *Sühba-i Sıbyân*'ın geneline bakıldığı zaman sözlük kısmında 2100 civarında Arapça, 250 civarında Farsça ve bunlara karşılık gelmek üzere 1150 kadar da Türkçe kelime bulunmaktadır (Kılıç, 2006, s. 85-94). Eserde yer alan Arapça kelimelerin önemli bir kısmının Kur'ân-ı Kerim'de geçen isim, sıfat ve bir kısım fiil çekimlerinden oluştuğu görülmektedir. *Sühba-i Sıbyân*, klasik tertibe uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlamakta, sebab-i telif ile münacat kısımlarından sonra ise asıl sözlük kısmı bulunmaktadır. Kıta adı verilen bölümlerin başlıkları Arapça yazılmıştır. *Sühba-i Sıbyân*'ın Arapça öğrenen taliplere âdetâ bir ilâhî gibi öğretildiği, öğrencilerin aruz vezinlerine dikkat ederek, onu zevkle ezberledikleri ifade edilmektedir (Baş, 2019, s. 33). Osmanlı Devleti eğitim sisteminde ders kitabı olarak okutulan ve ezberletilen önemli bir manzum sözlük olan *Sühba-i Sıbyân*'ın şu ana kadar tespit edilen dört şerhi mevcuttur:

- Mehmed Necîb (ö. ?), *Hediyetü'l-İhvân fî Şerhi Sühbati's-Sıbyân*³
- Seyyid Efendi (ö. ?), *Seheletü'l-Beyân Şerhü Sühbati's-Sıbyân*
- Fodlacı-zâde Ahmed Râsim Efendi (ö. 1853-54), *Şerh-i Sühba-i Sıbyân*⁴

² İlgili çalışmalar için bk. Gümüç, Z. (2007). Klasik Türk edebiyatında manzum sözlük şerhleri. *Turkish Studies*, 2 (4), 423-431; Ekici, H. (2017). Bosnalı Atfî Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe'si ve şerh metodu", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 2, 19-36.

³ İlgili çalışma için bk. Kılıç, A. (2022). *Manzum sözlüklerimizden Sühba-i Sıbyân şerhi Hediyetü'l-İhvân (İnceleme-Metin)*. İhlamur Akademi Yayınları.

⁴ *Şerh-i Sühba-i Sıbyân* adlı eser tarafımızca kitap olarak hazırlanmaktadır.

- Hâcî İsmail Zühdi b. Ömer (ö. ?), *Şerh-i Sübha-i Sıbyân*⁵ (Kılıç, 2022, s. 36).

Bu çalışmada Fodlacı-zâde Ahmed Râsim'in *Şerh-i Sübha-i Sıbyân* adlı eseri tanıtılmıştır. Bu bağlamda öncelikle şâirin/şârihin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, ardından mezkûr eserin şekil ve muhteva hususiyetleri açıklanmıştır.

1. Fodlacı-zâde Ahmed Râsim, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

Kaynaklarda⁶ belirtildiğine göre 1180/1766-67 tarihlerinde Üsküdar'da doğan şairin adı Ahmed, mahlası ise Râsim'dir. Sonraki süreçlerde babasının mesleği nedeniyle Fodlacı-zâde Ahmed Râsim olarak tanınmıştır. Çocukluğunda iyi bir eğitim almış, yaşadığı muhitte bulunan Vâlîde-i Atik Medresesi müderrislerinden Hoca Emin Efendi'den ilim tahsil etmiştir. Genç yaşında Mektûb-i Sadr-i 'Ali Odası'nda memur olarak göreve başlamıştır. Daha sonra Reisülküttâp Hüsnü Bey'in mühürdârı olan Ahmed Râsim, ardından hâcegânlık rütbesine terfi etmiş, kırk yaşından sonra emekli olmuş ve yedi yıl Bursa'da kaldıktan sonra tekrar Üsküdar'a dönmüştür. Yaklaşık otuz beş yıl münzevî hayatı yaşayan Ahmed Râsim'in evi ilim taliplerinin uğrak yeri olmuştur. 1270/1853-54 tarihinde vefat eden Ahmed Râsim, mal varlığını evlat edindiği iki kızına vakfetmiştir.

Nakşibendî ve Halvetiye tarikatlarına bağlı olan Ahmed Râsim, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazabilecek kabiliyette bir sanatçıdır. Bu bağlamda dinî-tasavvufî birçok eser kaleme almıştır. Şiirlerinde sanatlı bir dil kullanmış olan şairin sanat dünyasını ilâhî aşk, peygamber sevgisi, dünya hayatının faniliği ve tarikat adabı gibi konular

⁵ İlgili çalışma için bk. Doğaner, E. K. (2011). *Hâcî İsmâ'il Zühdi bin 'Ömer Şerh-i Sübha-yı Sıbyân (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁶ İlgili kaynaklar için bk. Akbaş, E. (2010). *Üsküdarlı Fodlacı-zâde Ahmed Râsim Divânı inceleme-metin*, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999, 2000, 2002, 2013). *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, (Müjgan Cunbur, C. 1, M. Kayahan Özgül C. 2, Hidayet Özcan C. 3, İbrahim Baştuğ C. 4, Ayşegül Celepoğlu C. 5, hzl.). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları; Bursalı Mehmet Tâhir (2000). *Osmanlı müellifleri*. C. II. (Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı hzl.). Bizim Büro Basımevi; Fatîm Davud (2017). *Fatîm Tezkiresi (Hâtîmetü'l-eşar)*. (Ömer, Çiftçi hzl.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0> [09. 09. 2022]; Kaplan, M. (2004). *Şuara tezkirelerine göre Üsküdar şairleri*. Üsküdar Sempozyumu I. 23-25 Mayıs 2003. C. II, s. 233-250; Subası, D. A. (2021, 17 Mayıs). Râsim, Fodlacı-zâde Ahmet Râsim Efendi. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rasim-fodlacizade-ahmet-rasim-efendi>

teşkil etmiştir. Mensur eserlerinde ise süsten ve zorlama ifadelerden kaçınmıştır. Üslup bakımından İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Ahmed Râsim'in divanından hareketle şiirlerinin baştan sona güzel ve etkili olduğu ve gazellerinin Fuzûlî tarzında yazıldığı görüşüne katılmadığını belirtmiştir (Kaplan, 2004, s. 236). Ahmed Râsim, Türk edebiyatında noktalama işaretlerinden fasılayı (virgül) eserlerinde kullanmıştır. Bu yönüyle eserlerinde virgül işaretini kullanan ilk kişi olarak kabul edilmektedir. Onun manzum ve mensur şeklinde yazılan eserleri şunlardır:

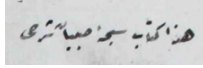
Dîvân,⁷ *Usûl-ı Vüsûl*, *Nesâyah-i Şer'iyye ve Mev'ize*,⁸ *Şerh-i Sûbha-i Sıbyân*, *Risâle-i Muhâsebe-i Nefs*, *Kerâmât-ı Evliyâ*, *Lugat-ı Farisiyye*, *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye* (Akbaş, 2010, s.19-46).

2. Şerh-i Sûbha-i Sıbyân'ın Şekil ve Muhteva Özellikleri

Şerh-i Sûbha-i Sıbyân, Fodlacı-zâde Ahmed Râsim tarafından kaleme alınan Türkçe-Arapça grubunda yer alan manzum sözlüğün şerhidir. Bu esere ait şekil ve muhteva hususları şu şekildedir:

2.1. Eserin Özellikleri ve Yazma Nüshaları

Biyografik kaynaklarda ve yazma nüshalarda eserin adı *Şerh-i Sûbha-i Sıbyân* olarak kayıtlıdır. Eserin müellif hattına rastlanılamamıştır. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesindeki nüshanın başlığında,

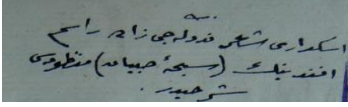

“Hâzâ Kitâbu Sûbha-i Şıbyân Şerhi [S 1^b]” ifadesi yer almaktadır.

Ankara Kütüphanesi Yazma Eserler Kütüphanesindeki nüshanın baş kısmında ise,

⁷ İlgili çalışma için bk. Akbaş, E. (2010). (a.g.t)

⁸ İlgili çalışma için bk. Akbaş, E. (2013). *Üsküdarlı Fodlacı-zâde Ahmed Rasim ve manzum Nesâyah-i Şer'iyye ve Mev'ize adlı eserinin şekil ve muhteva özellikleri*. II. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III (s. 717-730).

“Üsküdârî Şâ‘ir Fodlacı-zâde Râsim Efendi’niñ (*Sübha-i Şıbyân*) manzûmesi şerhîdir [A 1^b]” bilgisi bulunmaktadır. Bu yazıdan sonra besmele ile şerh metnine başlanmıştır.

Eserin şu ana kadar tespit edilebilen iki yazma nüshasına ulaşılabilmektedir. Söz konusu nüshalara ait fizikî unsurlar şu şekildedir:

2.1.1. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Y-316 [S]

Şerh-i Sübha-i Sıbyân, rik‘a hatla yazılmıştır. Yazma eserin her sayfasında 23 satır bulunmaktadır. Söz başları ile zemin metindeki mısraların üst kısmına kırmızı çizgi çekilmiştir. Filigranlı kâğıda yazılan ve 50 varaktan oluşan eser, 243x147 mm ölçülerindedir. 1252/1836 yılında kaleme alınan yazma eserin sonunda iki tarih manzumesi bulunmaktadır. Yazma nüshada sayfa numaralarının sonradan eklendiği görülmektedir. Bu eser, İstanbul Yazma Eser Kütüphanesi, Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu’nda bulunmaktadır.

2.1.2. Ankara Üniversitesi Kütüphanesi A 233 [A]

Şerh-i Sübha-i Sübyan rik‘a hatla yazılmıştır. Yazma eserin her sayfasında 21 satır yer almaktadır. Söz başları ile zemin metindeki mısraların üst kısmına kırmızı çizgi çekilmiştir. 56 varaktan oluşan eser, 1252/1836 yılında yazılmıştır. Eserin sonunda iki tarih manzumesi bulunmaktadır. Diğer yazma nüshada olduğu gibi bu nüshada da sayfa numaralarının sonradan eklendiği görülmektedir. Bu yazma nüsha, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.

2.2. Yazılış Sebebi ve Tarihi

Şârih, râğbet edilen *Sübha-i Sıbyân* adlı manzum sözlüğü şerh ederken ayrıntılara inmeyerek tanzim ve tertip ettiğini belirtmiştir. Ahmed Râsim, mezkûr eserin Kur‘ân-ı Kerim sözlüğü olması nedeniyle izaha muhtaç olduğunu ve bu sebeple eseri şerh ettiğini ifade etmiştir:

“El-ĥamdü li’llâhi rabbi’l-‘âlemin ve’s-şalâtu ve’s-selâmu ‘alâ resûlinâ Muĥammedin ve âlihi ve şâĥibihi ecma’in. *Sübha-i şıbyân* tesmîye olunan işbu risâle-i merġûbe ihtîşâr veçhle tanzîm ü tertîb olunmuş ve fi’l-ĥaĥîka luġât-ı keşîreyi şâmil bir eser-i celîle-i nefise olmuş olduğundan ĥıfz u ezber iden tâliblere bâ‘îs-i feyz ü kemâl idüġi eżheru mine’s-şems bedîĥi ve bâĥir olmaġdan nâşî ba’zî müste‘iddâna müzâkeresi ĥuşuşuna teşebbüs ü ibtidâr olunup ancaġ risâle-i mezkûreye vâġ‘an luġât-ı Ĥur‘ân

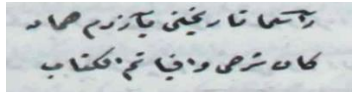
dağı derc olunmak mülâbesesiyle şerh ü izâha ihtiyâc hissitmiş ve şerh ü beyânında dağı fâ'ide-i zâ'ide hüşulü lâyiğ-i hâtır-ı 'âcizi olmağın hemân 'ibâresi lâyıkıyla kıra'ât olunacak derecelerde izâhına bi-hasebi't-tâke bezl-i vus' u mağderet olunmuştur. *Ve mine'llâhi't-tevfik*⁹ [1^b].”

Şerhin sonundaki mensur kısımda yer alan bilgilere göre eser, 1252 senesinde yazılmıştır:

“El-ğamdu li'llâhi 'alâ itmâmihi ve's-şalatu ve's-selâmu 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve şahbihi ecme'in. Eṭ-ṭayyibin eṭ-ṭâhirin senetü işneyin ve ḥamsine ve mi'eteyn ve elfin fi yevmi'l-ğamis min şehri's-Şa'bân (١٢٥٢)[49^b].”¹⁰

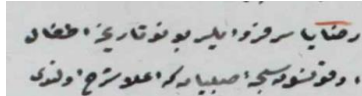
Bu bilgiye göre *Şerh-i Sübha-i Sıbyân*, 5 Şa'bân 1252/15 Kasım 1836 tarihinde yazılmıştır.

Manzum tarih kısmında yer alan “*Râsimâ*” diye başlayan beytin ikinci mısrasındaki noktalı harflerden (mu'cem tarih) hareketle 1252 tarihine ulaşılmaktadır:

[ن 50] + [ش 300] + [ی 10] + [ف 80] + [ی 10] + [ت 400] + [ت 400] + [ب 2]

Ancak eserin sonunda yer alan diğer manzumede Rızâ mahlaslı bir şairin tarih beytinde 1243 senesi verilmiştir:

Bu beytin ikinci mısrasında yer alan harflerin ebced değerleri hesaplandığında eserin 1243/1827-28 tarihinde yazıldığı bilgisine ulaşılmaktadır.¹¹ Hem ferâğ kaydında hem de müellifin tarih beytinde eserin telif yılınının 1252 olduğu anlaşılmaktadır. Bu cihetle 1243

⁹ Muvaffakiyet yalnızca Allah'tandır.

¹⁰ Bu çalışmada, alıntılmalarda İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Arşiv Nu: Y-316 [S] nüshası esas alınmıştır.

¹¹ Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü Projesi kapsamında yazılan maddede *Şerh-i Sübha-i Sıbyân*'ın (Râsim) yazılış tarihi ile ilgili olarak 1243/1827-28 bilgisi verilmiştir. İlgili madde için bk. Kacari A. K. (2022, 2 Ağustos). *Şerh-i Sübha-i Sıbyân (Râsim)*". <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-subha-i-sibyan-rasim>.

senesine tekabül eden Rızâ mahlaslı şairin manzumesindeki tarih yılının hatalı olması muhtemeldir.

2.3. Şekil

Eser, *Sübha-i Sıbyân*'ın 16 beyitlik giriş manzumesinin şerhi ile başlamaktadır. Ahmed Râsim, zemin metinde bulunan sebab-i telif ve münacat başlıklarında yer alan manzumeleri şerh etmemiştir. Ardından eserin asıl bölümü olan sözlük kısmındaki manzumeleri mısra mısra açıklamıştır. Eserde bir başlık “Sebeb-i Nazm-ı Kitâb” [2^b] Farsça şeklinde verilmiştir. Manzum sözlüğün kıta adı verilen başlıkları “El-Bahru’r-Recezû’l-Müreffel” [3^b] şeklinde Arapça yazılmıştır. Manzum sözlük kısmında aynı bahir ve kalıpta yazılan kıta adı verilen bölüm başlıklarında “eyzan” [5^b] ifadesi kullanılmıştır.

2.4. Muhtevası

Şerh-i Sübha-i Sıbyân klasik geleneğe uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlamıştır. Daha sonra şârih, kitabı telif etme sebebini açıklamıştır. Şârih, klasik şerh geleneğine uygun olarak öncelikle zemin metindeki beyitleri esas almıştır. Daha sonra beyitleri mısra mısra şerh etmiştir. Bu bağlamda metinde geçen kelimelerle ilgili harf kaydını vermiş ve gramer bilgilerini açıklamıştır. Şârih, kelimelerle ilgili detaylara inmemiş, genelde kelimelerin vezni ifade ederek doğru okunuşunu ve anlamını vermiştir. Bu hususlar göz önüne alındığında *Şerh-i Sübha-i Sıbyân* adlı eserin bir tercüme niteliği taşıdığı söylenebilir. Ayrıca eserde aruz bahirleri ve kalıpları ile ilgili açıklamalar yapılmamıştır. *Şerh-i Sübha-i Sıbyân*'da klasik şerh, usûl ve üslubu bakımından şu hususlar dikkat çekmektedir:

Şârih, harfleri adlandırırken¹² Arap alfabesinde bulunan harfler için *Arabî* şeklinde tanımlama yapmış, noktalı harfler için *mu’ceme*, noktasız harfler için de *mühmele* ifadesini kullanmıştır:

¹² Şerhlerde noktalı harfler için *mu’ceme*, noktasız harfler için *mühmele* ifadesi kullanılır. Ayrıca harflerdeki nokta sayısı ve ebced sıralamasındaki harf dizilişine de atıfta bulunularak adlandırmalar yapılır:

(ب) bā-yı ‘Arabî, bā bir nokta ile, (پ) bā-yı ‘Acemî, (ث) sâ-yı müşellese, (ج) cīm-i ‘Arabî, (چ) cīm-i ‘Acemî, (ح) hā-yı mühmele, (خ) hā-yı mu’ceme, (د) dāl-ı mühmele, (ذ) zāl-ı mu’ceme, (ر) rā-yı mühmele, (ز) zā-yı mu’ceme, (ژ) zā-yı ‘Acemî, (س) sîn-i mühmele, (ش) şîn-i mu’ceme, (ط) ṭā-i mühmele, (ظ) ṭā-i mu’ceme, (ع) ‘ayn-ı mühmele, (غ) ġayn-ı mu’ceme, (ك) kāf-ı ‘Arabî, (گ) kāf-ı ‘Acemî (Kaya, 2020, s. 75).

“Şafî şâd'ın fethiyle nakî nün'ün fethiyle, ceyyid cîm'in fethi ya'nın teşdidiyle eyü ve pâk ve mismil ma'nalarına dağı bāk **bâ-ı 'Arabî'**le kōrķu ya'nî ĥavf ma'nâsınadır [12^b]

Hâmız **hâ-ı mühmele** ile ekşi ma'nâsına. Ĥulv **hâ-ı mühmelenîñ** zammıyla şatlu ma'nâsına. Şehd şîn'in fethi hâ'nın sükûniyle bal ya'nî 'asel ma'nâsına. Naĥl nün'ün fethi **hâ-ı mühmelenîñ** sükûniyle bal arısı ya'nî zembür ma'nâsınadır. Te'nîş ve tezkiri müsâvidir [15^a]

Serĥ¹³ sîn'in fethi râ'nın sükûni **hâ-ı mu'ceme** ile muřlaķan şalıvirmek ma'nâsınadır. Sereĥtu'l-ibl dinildikde deveyi ota şalıvirdim demek olur [39^b].”

Şârih, kelimelerin nasıl okunacağı hususunda harflerin hareke kaydını vermiştir:

“Uķķâbe 'ayn'ın zammı **ķâf'ın teşdidiyle** yırtıcı bir kuşuñ ismidir. Erneb **hemzeniñ nün'ün fethalarıyla** şavşan ki Fârisî'de ĥargüş dirler. Dübb **dâl'ın zammı bâ'nın teşdidiyle** ayu ki Fârisî'de ĥırs dirler [10^b].”

Şârih, zemin metinde geķen Arapça-Türkçe kelimeleri şerh ederken bazı kelimelerin Farsça karşılığına da yer vermiştir:

“Sâ'id fâ'il vezninde bilek ki ma'rûfdur. Yed el ki **Fârisî'de** dest dirler. 'Akıb 'ayn'ın fethi **ķâf'ın kesriyle** öķçe ki ayađıñ arķa şarafıdır. Dağı ardınca ma'nâsına müsta'meldir. Nitekim anıñ 'aķabince dirler, meşhûrdur. Żufur zâ'nın fâ'nın zammeleriyle řırnaķ ki **Fârisî'de** nâĥun [5^b].

“Beyyin bâ'nın fethi ya'nın teşdidiyle mübîn ve müstebîn mîm'leriñ zammeleriyle zâhir ve aşikâre ma'nalarına. Heyyin hâ'nın fethi ya'nın teşdidiyle ķolay ki **Fâriside** âsân ile ta'bir olur. Türkî'de geñez dirler [10^a].”

Metinde bazı kelimelerin farklı okunuşu için harekelerin ne olduğu belirtilmiş, farklı okunma şekillerine değinilmiştir:

“**Rebve** râ'nın fethi bâ'nın sükûniyle **ribve** râ'nın kesri bâ'nın sükûniyle **rubve** râ'nın zammı bâ'nın sükûniyle. **Rebâve** râ'nın bâ'nın fethalarıyla mecmû'ı yüksek yer ma'nâsınadır [15^a]

İrb hemzeniñ kesri râ'nın sükûniyle ĥâcet ma'nâsına dağı **ereb** hemzeniñ râ'nın fethalarıyla ve **irbe** hemzeniñ kesriyle râ'nın sükûniyle ve me'rebe mîm'in râ'nın fethalarıyla cümlesi ĥâcet ma'nâsına luğatdır [16^a].”

¹³ Metinde سرخ (serĥ) şeklinde geķen kelime sözlüklerde سرخ (serĥ) (sîn'in fethi ve râ'nın sükûnuyla) şol davardır ki yabanda otlaya manasında kullanılmıştır (Koç, Tanrıverdi, 2014, s. 428). Ayrıca *Sübha-i Sıbyân* şerhlerinden olan *Hediyyetü'l-İhvân* adlı eserde de “serĥ” şeklinde yazılmıştır (Kılıç, 2022, s. 243).

Şârih, metinde Arapça masdar veya masdardan türemiş herhangi bir kelime varsa onun hangi baktan olduğunu belirtmiştir:

“Unzur hemzeniñ zâ'nıñ zammeleriyle **bâb-ı evvelden** emrdir, baĥ nazâr eyle ma'nâsına [5^b].

İĥtilâĥ **ifti'âl bâbından maşdar** olup bir kimseyi ĥüyı olmayan nesne ile tekellüfe düşürmek. İftirâ daĥı **bâb-ı mezkûrdan** yine maşdar olarak yalan peydâ itmek ma'nâlarıdır. Ezâ hemzeniñ fethiyle bir kimseye mekrûh-ı yesir işâl itmege dirler ki bunlarıñ mecmû'ı zaĥmet ve meşâĥkat virmekden 'ibâretdir [19^a].”

Tefriĥ daĥı **tef'il bâbından maşdar**dır. Bir nesnede taĥlil ve noĥşân eylemek ma'nâsına. İfrâĥ **if'âl bâbından maşdar** olup bir nesne'i lâyıĥından ziyâde eylemek ma'nâsına [26^a].”

Metinde geĥen Arapça fiillerin hangi kip ve şahıs için kullanıldıĥı belirtilmiştir:

“Ĥasibtum **fi'l-i mâziniñ cem'-i müzekker muĥâĥabı** olup şandıñız mı ma'nâsını ifâde ider [14^a].

Enbi'ü **emr-i ĥâzırınıñ cem'-i müzekkeridir**. Nî **nefs-i mütekellim** için zamirdir. Cümlesi baña ĥaber viriñiz ma'nâsını ifâde ider [19^b].

Yeşüne **fi'li müzâri'in cem'-i müzekkeri** olup ĥaşd iderler. Ya'nî kuvvetle ĥutup ĥahr iderler ma'nâsındır [42^b].”

Metinde bazı Arapça kelimelerin teklik ve çokluk şekilleri birlikte verilmiştir:

“Cinn cîm'in kesri nûn'un teşdidiyle perî ma'nâsındır ve **cem'idir**. **Müfredi** cinnî gelür. Bu cinnideki yâ yâ-ı vaĥdetdir, yâ-ı nisbiye degil ki bir cin demek ma'nâsını ifâde ider [14^b].”

Metinde bazı kelimeler şerh edilirken satır aralarında edebî bilgilere de yer verilmiştir:

“Ferd fâ'nın fethi râ'nın sükûniyle daĥı vitr vâv'in kesri tâ'nın sükûniyle tek ma'nâsındır ki çiftiñ muĥâbilidir. Bir **beyte** ferd didikleri anın beyt-i âĥeri yoĥdur. Hemân bir **beytdir** me'âlini ifâde içündür [29^a].”

Şârih, her ne kadar ihtisâr bir şerh yöntemini benimsediĥini ifade etse de bazı kavramları açıklarken satır aralarında dönemin sosyal hayatını, âdet ve alışkanlıklarını yansıtan bilgilere yer vermiştir:

“Baḥîre bâ'nîñ fethiyle şol devedir ki on 'aded yavrısı olup cümlesi dişi olsa aña dirler imiş. Zamân-ı Cähiliye'de o maḳûle deveyi âzâd idüp yük yükletmezler imiş. Andan şoñra yine evlâdı olursa evlâdlarını daḥı âzâd ider imiş. Ba'zılar nişân olmaḳ üzere ḳulaḡını daḥı yararlar dimişler [21^{a-b}].”

Kıta/bölüm sonlarında yer alan hem vezin hem de bahirin adının bulunduğu nasihat içerikli beyitler, şerh edilmemiştir:

*“Ne mâl iledir ne sâl iledir begim ululuk kemâl iledir
Müfâ'aletün müfâ'aletün ne vâfir olur bu baḥr-i revân [20^b].”*

Genelde zemin metinde geçen kelimelerle ilgili kısa açıklamalarda bulunan şârih, bazı kelimeleri detaylı açıklamıştır:

“**Helû'** hæ'nîñ fethi lâm'îñ zammıyla cenâb-ı Ḥaḳḳ'îñ bir maḥlûḳunuñ ismi olup anîñ içün cenâb-ı Bâri bu dünyanıñ on büyüklüḡi miḳdâr bir arz yaradup ol arz ḥâşilâtını aña rızḳ ta'yîn ve taḥşîş buyurmuş olduğından ol helû' tesmiye olunan ḥayvân ol arzîñ mecmû' ḥâşilâtını bir günde ekl eyleyüp aḥşam olduḡda bu gün yiyecek buldum ammâ 'acabâ yarın ḥâlim nice olur diyü te'essüf ve telâş iderek uyuyup irtesi uyanur ki ol arz yine evvelki gibi nebâtâtla müzeyyendir. Ol gün yine anı ekl ile ke'l-evvel yine irte içün telâş ve te'essüf idüp ḥulâşa-i kelâm her gün ol vechle imrâr-ı vaḳt idüp cenâb-ı Bâri'niñ rezzâkiyetinden gâfil ve tevekkülden sâde ve ḥırşî derece-i kemâlde olduğundan insân daḥı aña nisbet olunarak *inne'l-insâne ḥulîḳe helû'an* buyrulduḡını müfessirîn ḥazerâtı taşriḥ buyurmuşlardır [8^a].”

Şârih bazı kelimeleri şerh ederken birden çok anlamına değinmiştir:

“'Araz 'ayn'îñ râ'nîñ fethalarıyla metâ' ki altun ve aḳşeden ḡayrisini şâmildir. Daḥı 'araz gevher muḳâbili 'araz olur. Daḥı şol nesnedir ki insâna 'arız olur marâzdan ve marâza şebîh nesneden 'askeri gözden geçirüp yoḳlamaḳ ma'nâsına da gelür. Daḥı şol oḳa yâḥûd şol taşa dirler ki bir nesneye ḳaşd idüp ana ve ḡayra ḳoḳına [8^b].”

Şerh metninde konuya uygun bazı özel isimlere yer verilmiştir:

“**Zebûr** daḥı sîn'îñ kesri fâ'nîñ sükûniyle sifr muḫlaḳâ kitâb ma'nâsınadır ve lafz-ı zebûr ḥazret-i **Dâvud** 'aleyhi's-selâma nâzil olan kitâba 'alem olmuşdur [9^a].”

“Sebt sîn'îñ fethi bâ'nîñ sükûniyle daḥı sebat fethateynle râḫat ma'nâsınadır ki yevm-i sebt râḫat günü dimekdir ki **Yehûd** ḫâ'ifesi ol günde iş işlemezler [42^a].”

Metinde âyet ve hadîs iktibaslarına yer verilmiştir:

ان الانسان خلق هلوعا ¹⁴ [8^a].

Nām-ı Hūdā olsa esās-ı kelām şol bir ifādāt kim anıñ mebnāsı ism-i Hūdā olsa. Aña binā'en n'ola olsa tamām ol ism-i şerif berekātıyla ifādesine şurū' olunan kelām-ı karin hüsn-i hitām ya'nı müntic ü müşmir olur ki **كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ** ¹⁵ hadiḡ-i şerifine işāretidir [1^b].”

Şârih, bazı kelimeleri şerh ederken Arapça ibare ya da cümlelerle açıklamıştır:

“ ‘Abkariyy ‘ayn’ın kâf’ın fethalarıyla daḡı ya’nın teşdidiyle mefrūşātın muşanna‘ ve munaḡḡaş nesnedir.

فی الحديث كان يسجد على عبقري ¹⁶

Ya’nı şol bisāḡ-ı nefis üzere secde iderdi ki anda elvān-ı muhtelif ve nuḡūş-ı mütenevvi‘a var idi [26^a].

Ğırbīb ġayn’ın kesri bā’nın daḡı kesr ve meddiyle ziyāde kara ma’nāsına olup maḡall-i te’kidde isti‘māl olunur. **يقال هذا اسود غريب اي شديد السواد** ¹⁷ Cem’i ġarābīb gelür [38^b].”

Şârih, aslında dilde mevcut olan, fakat kullanımdan kalkan eskicil kelimelere de şerh metninde yer vermiştir:

“Kümme kâf’ın zammı ve mīm’ın teşdidiyle yeñ ma’nāsınadır ki ol gerek gömlek yeñi olsun gerek **binış** yeñi ve sâ’iri olsun [7^b].
Terā’ib tā’nın fethi hemzenin kesriyle göğüsde olan **eyegü** kemikleridir [7^b].”

Bu kelimeler dışında *genez* [10^a], *üründilmek* [14^a], *yıldırayıcı* [28^b] gibi eskicil yapıların kullanıldığı görülmektedir.

Şârih, zemin metinde geçen bazı kelimelerin zıt anlamlarını da vermiştir:

“Şaḡvet şin’ın vāv’ın fethalarıyla baḡtı bed olmak ki sa‘ādetin **zıddıdır** [28^a].

¹⁴ *İnne'l-insāne ḡuliḡe helū'an* “Gerçekten insan pek tahammülsüz bir tabiatla yaratılmıştır.” Me‘âric 70/19.

¹⁵ **كل امر ذى بال لا يبدأ فيه بسم الله الرحمن الرحيم فهو ابترا (اقطع)**

“*Küllü emrin zı bâlin lâ-yübdü fihî bi’smi’llâhi’r-rahmâni’r-rahîmi fe-huve ebteru (akta’u).* Besmelesiz başlanan her (meşru) işin sonu güdüktür (onda hayır ve bereket yoktur).” (Yılmaz, 2008: 488).

¹⁶ *Ve fi’l-ḡadişi kâne yescudu ‘alâ ‘abkariyyin.*

¹⁷ Yukâlu hāzâ esvedu ġırbībun ey şedidu’s-sevâdi. “Bu çok kara ya da siyah dersin.”

“Emed fethateynle gâyet ma'nâsına. Bu'd bâ'nın zammıyla kurbuñ **zıddıdır**, ırağ ma'nâsına [22^b].”

“Aşıyy 'ayn'ın fethi şin'in kesri yâ'nın teşdidıyla aḥşâm ile yatsu arası. Mesâ mîm'in sin'in fethalarıyla gice ki gündüzün **muḳâbilidir** [6^a].”

Şârih, eserinde nüsha farklılıklarına da yer vermiştir:

“Hirre kedi su'r artık evs kurd”

“Ba'zı nüshada “*Hirre vü sinnevr kedi evs kurd*” vâki' olmuş. Bu şüretde sinnevr sin'in kesri nün'un fethi ve teşdidıyla hirre ma'nâsınadır [36^a].”

Şârih açıklama gerektiren bazı hususlarda metnin sınırlarını aşmamak için ayrıntılara girmemiştir:

“Yevm-i din izâfetle rûz-ı cezâ ma'nâsınadır. Ya'nî ol günde herkes dünyâda ne itmiş ise anın cezâsını bulur. Bunun tafşili vardır ammâ burası mahalli degildir [47^b].”

Şerh metninde [S nüshasında] bazı kelimelerle ilgili derkenarda açıklamalarda bulunmaktadır:

“**Zebûr** yazmak ve okumak, **sifr** yazmak ve okumak. **Ḳunût** du'â itmek iki bâbdan kullanılır: Birinci ve dördüncü bâbdan [9^a derkenar].”

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı türlerinden biri olan manzum sözlükler, Osmanlı eğitim sisteminde okula yeni başlayan öğrenciler için ders kitabı hüviyetinde yazılmış eserlerdir. Bu eserlerde ilk dönemlerde şiirin ritmik unsurlarından faydalanılarak Arapça ve Farsça temel sözcükleri öğretmek amaçlanmıştır. Manzum sözlüklerde ilimlerin anahtarı olan kelime öğretimi yanında bazı edebî sanatların, aruz bahirleri ve kalıplarının öğretilmesi amaçlanmıştır.

Zamanla manzum sözlüklerde geçen kavramları açıklamak, bu kavramlarla ilgili gramer bilgileri vermek, aruz terimleri ile ilgili hususları belirtmek amacıyla şerhler yazılmıştır. Bu şerhlerden biri de Türkçe-Arapça manzum sözlük grubunda yer alan *Şerh-i Sûbha-i Sıbyân* adlı eserdir. Eser, XIX. yüzyıl şair ve şârihlerinden Fodlacı-zâde Ahmed Râsim (ö. 1853-54) tarafından kaleme alınmıştır. Şârih, *Sûbha-i Sıbyân* adlı manzum sözlüğü klasik şerh metoduna göre ele almıştır. Bu bağlamda, zemin

metindeki beyitler, mısra mısra ele alınmıştır. Öncelikle kelimelerdeki bazı harflerin hareke kaydı verilmiş, farklı şekilde okunabilecek kelimelerin imlasına dikkat çekilmiştir. Ardından Arapça masdar veya masdardan türemiş herhangi bir kelime varsa onun hangi baktan olduğu belirtilmiş, Arapça fiillerin kip ve şahıs ekleri verilmiştir. *Şerh-i Sübha-i Sıbyân*'da bazı Arapça kelimelerin teklîk ve çokluk şekillerine birlikte yer verilmiş, bazı kavramlar açıklanırken Arapça açıklanmıştır. Şârih, yeri geldikçe âyet ve hadîs iktibaslarına yer vermiş, metnin satır aralarında edebî, sosyal ve tarihî bilgilere değinmiştir. Şerh metninde geçen eskicil yapılar, Türk dilinin söz varlığı açısından önem arz etmektedir. Ahmed Râsim, çok az sayıdaki kelime hariç, genellikle ayrıntılı açıklama yapmamıştır. Ayrıca eserde aruz ve terimlerine ait açıklamaların yapılmadığı da görülmektedir. *Şerh-i Sübha-i Sıbyân* bu hususlar göz önüne alındığında genel olarak bir tercüme niteliği taşımaktadır diyebiliriz.

Bu çalışmanın klasik Türk edebiyatında çalışılmayı bekleyen manzum sözlük şerhlerine, Türk diline ve sözlük bilimine bir nebze de olsa katkı sunacağını ümit etmekteyiz.

Etik Kurul İzni *Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.*

Çatışma Beyanı *Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.*

Destek ve Teşekkür *Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.*

Kaynaklar

- Akbaş, E. (2010). *Üsküdarlı Fodlacızâde Ahmed Râsim Divânı inceleme-metin*, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akbaş, E. (2013). *Üsküdarlı Fodlacızâde Ahmed Rasim ve manzum Nesâyih-i Şer'iyye ve Mev'ize adlı eserinin şekil ve muhteva özellikleri*. II. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III (s. 717-730).
- Averbek, G. D. (2018). Dillerinden biri Türkçe olan manzum sözlükler üzerine yapılan çalışmalar bibliyografyası". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, 85-114.
- Baş, K. (2019). *Sûbha-i Sıbyân'ın Kıbrıs nüshaları üzerine dil incelemesi*. Hiperyayın.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999, 2000, 2002, 2013). *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû'ş-Şuarâ)*, (Müjgan Cunbur, C. 1, M. Kayahan Özgül C. 2, Hidayet Özcan C. 3, İbrahim Baştuğ C. 4, Ayşegül Celepoğlu C. 5, hzl.). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Bursalı Mehmet Tâhir (2000). *Osmanlı müellifleri*. C. II. (Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı hzl.). Bizim Büro Basımevi.
- Doğaner, E. K. (2011). *Hâcî İsmâ'il Zühdi bin Ömer Şerh-i Sûbha-yı Sıbyân (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fatın Davud (2017). *Fatın Tezkiresi (Hâtimetü'l-eşar)*. (Ömer, Çiftçi hzl.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0> [09. 09. 2022]
- Ekici, H. (2017). Bosnalı Atfî Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe'si ve şerh metodu", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 2, 19-36.
- Ekici, H. (2021). *Eşref Feyzî Lügat-i Hoş-Edâ (Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gültekin, İ. (2022). *Dil öğretiminde tarihî derinlik manzum sözlükler*. Kesit Yayınları.
- Gümüş, Z. (2007). Klasik Türk edebiyatında manzum sözlük şerhleri. *Turkish Studies*, 2 (4), 423-431.
- Fodlacı-zâde Ahmet Râsim Efendi, *Şerh-i Sûbha-i Sıbyân*, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi A 233.
- Fodlacı-zâde Ahmet Râsim Efendi, *Şerh-i Sûbha-i Sıbyân*, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Y-316.

- Kaplan, M. (2004). *Şuara tezkirelerine göre Üsküdar şairleri*. Üsküdar Sempozyumu I. 23-25 Mayıs 2003. C. II, s. 233-250.
- Kaya, İ. (2020). *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız Sûdî'nin Hâfız Dîvânı şerhi*. T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kılıç, A. (2006). Manzum sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân şerhi Hediyetü'l-İhvân, *Turkish Studies*, 1(1), 19-28.
- Kılıç, A. (2006). Türkçe-Arapça manzum sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân-1 (inceleme), *Turkish Studies*, 2, 81-100.
- Kılıç, A. (2007). Türkçe-Arapça manzum sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân-2 (metin), *Turkish Studies*, 2(1), 29-71.
- Kılıç, A. (2022). *Manzum sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân şerhi Hediyetü'l-İhvân (İnceleme-Metin)*. Ihlamur Akademi Yayınları.
- Koç, M. & Tanrıverdi E. (2014). *Vankulu Lügati* (2 Cild). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Öz, Y. (1999). *Tuhfe-i Şâhidî şerhleri*. Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Öz, Y. (2010). *Tarih boyunca Farsça-Türkçe sözlükler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, M. (2008). *Kültürümüzde Arapça Farsça asıllı veciz sözler sözlüğü*. Sütun Yayınları.

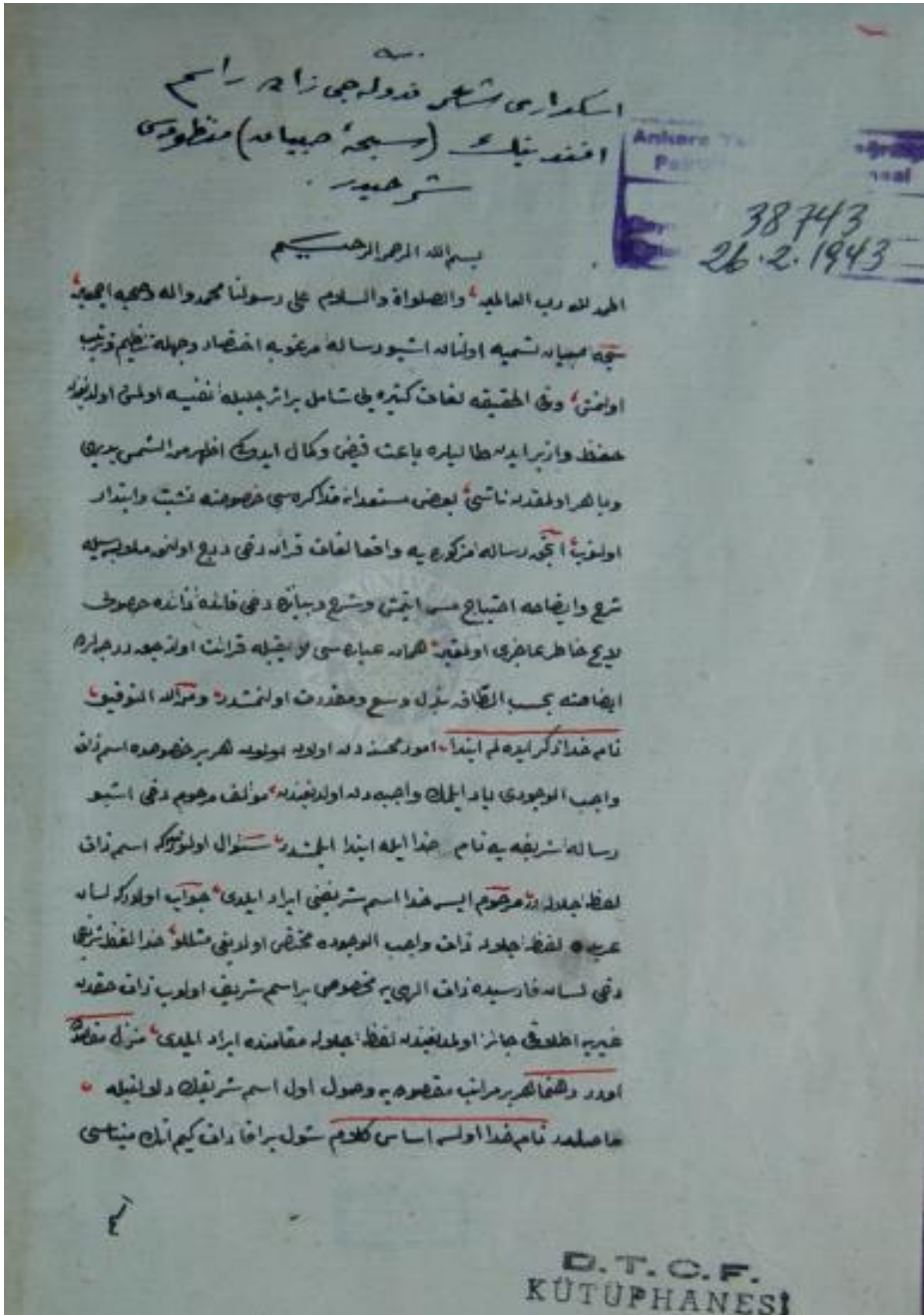
İnternet Kaynakları:

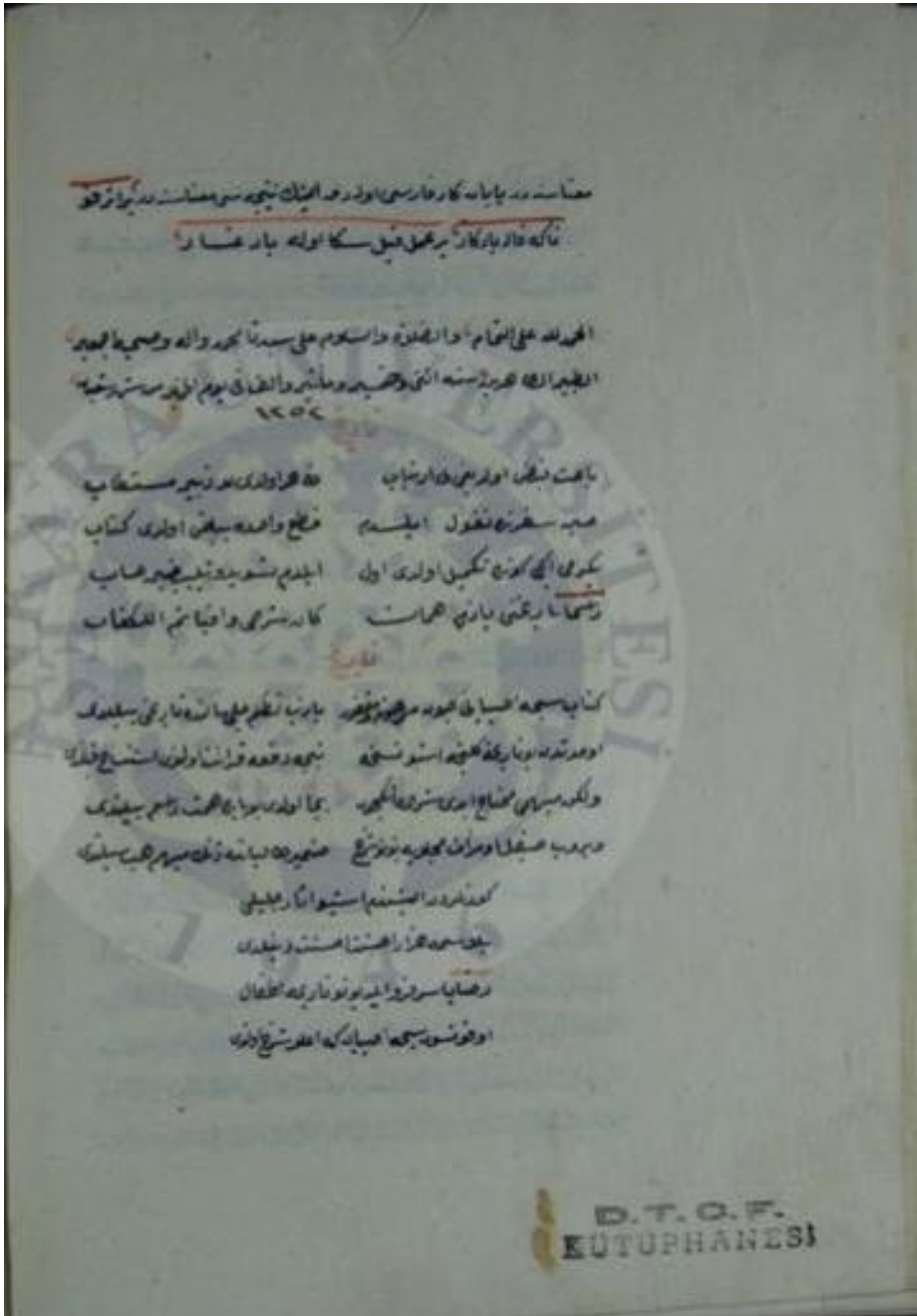
- Subaşı, D. A. (2021, 17 Mayıs). Râsim, Fodlacızâde Ahmet Râsim Efendi. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rasim-fodlacizade-ahmet-rasim-efendi>
- Kacari A. K. (2022, 2 Ağustos). Şerh-i Sübha-i Sıbyân (Râsim)". <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-subha-i-sibyan-rasim>.
- Kur'an-ı Kerim. (2022). Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>

Süleymaniye Ktp., Tercüman, nr. 316, vr. 1^b.

Süleymaniye Ktp., Tercüman Gazetesi, nr. 316, vr. 49^b.

Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi A 233, vr. 1^b

Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi A 233, vr. 56^b